

**YOSHLARDA AXBOROT ISTE'MOLI MADANIYATINI
SHAKLLANTIRISH**

DSc, prof v.b K.T.Zaxidov

Yangi asr universiteti ilmiy ishlar prorektori

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy raqamli jamiyatda yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishning zarurati, asosiy yo'nalishlari va metodik yondashuvlari yoritilgan. Axborot texnologiyalarining keng tarqalishi, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri va feyk axborotlar oqimi sharoitida yoshlarning axborotga bo'lgan munosabati, uni tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb muammo sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda kiberpedagogik kompetensiyalar, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash va kiberxavfsizlik madaniyati asosida yoshlar ongida axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari hamda amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, axborot iste'molida axloqiy-me'yoriy yondashuv va raqamli gigiyena tushunchalari ham muhim tarkibiy qism sifatida ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: axborot iste'moli madaniyati, yoshlar, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, kiberxavfsizlik, axborot texnologiyalari, raqamli madaniyat, axloqiy me'yorlar, raqamli gigiyena.

Kirish

Axborot texnologiyalari jadal sur'atlarda rivojlanayotgan hozirgi davrda yosh avlodning axborot oqimidan to'g'ri foydalanishi nafaqat ta'lim, balki jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Axborotni tanlash, tahlil qilish va undan maqsadli foydalanish madaniyati – bu zamonaviy fuqarolik bilimlarining ajralmas qismiga aylandi. Shu nuqtai nazardan, yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish masalasi pedagogika, psixologiya, kiberpedagogika va media savodxonlik sohalarida dolzarb ilmiy yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda.

Adabiyotlar tahlili

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi yoshlar hayot tarzining ajralmas qismiga aylangani sababli, ularning axborotga munosabati va undan foydalanish madaniyatini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika va axborot jamiyati nazariyasining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu boradagi ilmiy tadqiqotlar yoshlarning axborot olamidagi xatti-harakatlarini, iste‘mol odatlarini va tafakkur jarayonlarini chuqur o‘rganishga qaratilgan.

Axborot iste‘moli madaniyatining mohiyati. Potter (2004) o‘zining “Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach” nomli asarida media savodxonlikni inson tafakkurining faol komponenti sifatida baholab, axborotga tanqidiy yondashish, uni baholash va saralash ko‘nikmalarini axborot iste‘moli madaniyatining markaziy elementi deb ko‘rsatadi. Uning nazariyasi yoshlar ongini axborot manipulatsiyasidan himoyalashda keng qo‘llaniladi [1].

Prensky (2001) esa “Digital Natives, Digital Immigrants” maqolasida zamonaviy yoshlarni “raqamli tub aholisi” deb ta’riflaydi va ularning axborot bilan o‘zaro munosabatini ilgari avlodlardan farq qiluvchi kognitiv xususiyatlar bilan bog‘laydi. Bu yondashuv, yoshlar bilan ishlashda innovatsion va kiberpedagogik metodlarni qo‘llash zaruratini ko‘rsatadi [2].

Axborot iste‘molida tanqidiy fikrlash va axloqiy mezonlar. Kovach va Rosenstiel (2010) o‘zining “The Elements of Journalism” asarida ishonchli axborotni aniqlashda jurnalistik axloqiy mezonlarning ahamiyatini ochib beradi. Bu yondashuv yoshlarni faqat texnik emas, balki axloqiy jihatdan ham axborotdan ongli foydalanishga o‘rgatish zaruratini asoslaydi.

UNESCO (2021) tomonidan taqdim etilgan “Media and Information Literacy Curriculum” hujjatida axborot iste‘moli madaniyatining zamonaviy ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi bo‘yicha aniq metodik yondashuvlar taklif etilgan. Ushbu hujjat yoshlarni media va axborot muhitiga ongli ravishda tayyorlashda universal mezonlar sifatida tan olingan [3].

Metodika. Axborot iste‘moli madaniyati tushunchasi

Axborot iste‘moli madaniyati — bu shaxsning axborot manbalarini tanlash,

tahlil qilish, baholash va undan axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy me'yorlarga mos ravishda foydalanish qobiliyatidir (Potter, 2004). Ushbu madaniyat:

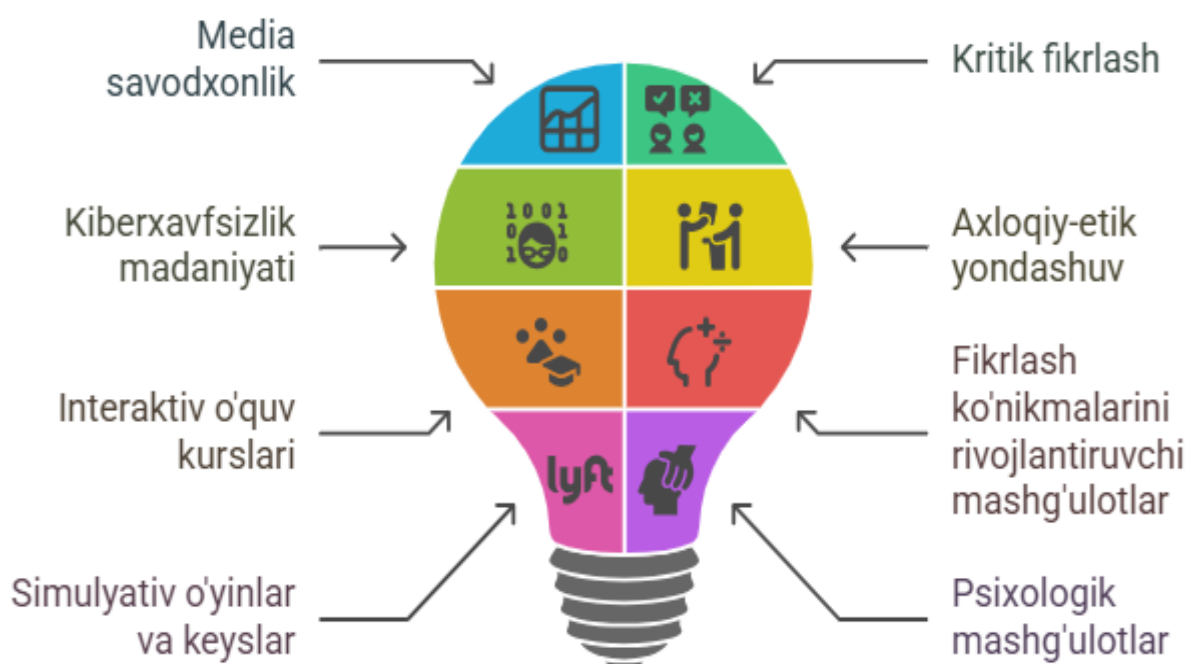
1. axborotni tanqidiy qabul qilish,
2. ishonchli manbani ajratish,
3. dezinformatsiya va manipulyatsiyadan himoyalash,
4. axborotning ta'sirini baholash,
5. axborotni etik tarzda tarqatishni o'z ichiga oladi.

Yoshlar va axborot makoni

Zamonaviy yoshlar — raqamli dunyoda o'sib kelayotgan raqamli avloddir (Prensky, 2001). Ular axborotni tez topadi, tez iste'mol qiladi, biroq hamisha uning mazmuni va ta'siri ustida to'xtalib o'tmaydi. Bu esa axborot manipulyatsiyasi, feyk yangiliklar, psixologik ta'sir va boshqa salbiy holatlarga olib kelishi mumkin.

2023 yilda UNESCO tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda ta'kidlanishicha, 15-24 yoshli yoshlarning 68% qismi har kuni 3 soatdan ortiq vaqtni ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazadi, ammo ularning 70% qismi axborotni tekshirmasdan qabul qiladi. Bu holat axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish

1-rasm. Axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish

Axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishda an'anaviy ta'lim metodlaridan tashqari, kiberpedagogika imkoniyatlaridan keng foydalanish lozim. Bu yo'nalish axborot muhitida samarali ta'lim va tarbiya berishni nazarda tutadi.

Munozara. Quyidagi kompetensiyalarni rivojlantirish muhim:

1. Media savodxonlik – yoshlarni axborot manbalarini tahlil qilish va tanlashga o'rgatish.
2. Kritik fikrlash – axborotni tahlil qilish va mantiqiy baholash ko'nikmalari.
3. Kiberxavfsizlik madaniyati – shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash va axborotda etik normalarga rioya qilish.
4. Axloqiy-etik yondashuv – axborot tarqatishda jamiyatga zarar yetkazmaslik tamoyillari.

Axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishning samarali usullari

1. Interaktiv o'quv kurslari – “Media savodxonlik asoslari”, “Kiberxavfsizlik va axborot madaniyati” kabi kurslarni joriy etish.
2. Fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi mashg'ulotlar – debatlar, forumlar, axborot tahliliga bag'ishlangan seminarlar.
3. Simulyativ o'yinlar va keyslar – feyk yangiliklarni aniqlash, axborot manbalarini tanlash bo'yicha treninglar.
4. Psixologik mashg'ulotlar – axborot oqimida o'zini yo'qotmaslik va tanqidiy yondashishni shakllantirish.

Xulosa

Axborot oqimida ongli harakat qilishni o'rgatish – zamonaviy ta'limning strategik vazifasidir. Yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish – bu jamiyatning axborot xavfsizligi, ma'naviy barqarorligi va intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda ta'lim muassasalari, ota-onalar, media hamjamiyat va davlat tashkilotlari o'zaro hamkorlikda ish olib borishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Potter, W. J. (2004). *Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach*. SAGE Publications.
2. Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1–6.
3. UNESCO (2023). *Global Report on Youth and Digital Information Consumption*. Paris: UNESCO.
4. Kobil, Z. (2024). Regulation Of The Status Of “Ahl Al-Dhimma” and “Ahl Al-Harb” In The Tax System Of Early Arab-Muslim Statehood. *Pubmedia Social Sciences and Humanities*, 2(2).